

B. Kovács István

Bocskai és Gömör

Főtiszteletű Püspök Úr, Elnök Úr, Szeretett Atyámfiai!

„Magyarok pajzsa, igazság oszlopa” – így emlegették Erdély és Magyarország néhai fejedelmét.

Hogy jobban értelmezhezzük **Bocskai István** és Gömör kapcsolatát, a fejedelem nevével fémjelzett szabadságharcokait, távolabbi időkbé, egészen a mohácsi vészig kell visszanyúlnunk.

Az 1526-os veszttel csata következményeként – ha nem is rögtön, de negyedszázad múltán – az ország három részre szakadt.

A korábban a vajda által igazgatott erdélyi országrész török gyámság alatt önálló fejedelemség lesz. Első uralkodója utolsó nemzeti királyunk, a szepességi származású **Szapolyai János** fia, **János Zsigmond**. Az erdélyi fejedelmek a vallásszabadság elkötelezett hívei és támaszai voltak. A tordai országgyűlés már 1568-ban törvénybe iktatja, *E u r ó p á b a n e l s ő k é n t* (erre külön is utalnék, amikor emberi jogok ürügyén oly szívesen oktatnak ki bennünket) a vallásszabadságot. **I. Rudolf** király úgy gondolta, hogy **Báthory Zsigmond** lemondásával őt illeti meg az erdélyi fejedelmi cím. Egy zsoldosereget küldött az országrész birtokba vételére. Gyengén ellátott zsoldosai nagy pusztítást végeztek mind Magyarországon, mind Erdélyben. **Básta** tábornok serege valóságos rémuralmat teremtett. Nem csak az előkelőktől rabolták el vagyonukat, de a szegény népet sem kímélték. Sok helyen nem maradt állat, amit az eke elé fogjanak, s a gazdák kénytelenek voltak saját házuk népével húzatni az igát. Erdély népe – jellemző módon – e szomorú látványt „*Basta szekérének*” nevezte el.

A bécsi királyi udvar ellenségesen nézte a reformációt. Az ország protestáns népét a bécsi udvar egyre gyakrabban zaklatta. Arra kényszerítette őket, hogy térjenek vissza a katolikus hitre. Különösen nagy volt az elégedetlenség Északkelet-Magyarországon, ahol a legtöbb kálvinista kismemes élt.

Miután 1554-ben török kézre jutott Fülek vára is, Dél-Gömör, s az akkor még Kis-Hont részét képező Rimaszombat is a török birodalom része lett, s maradt egészen az 1606-ban megkötött zsitvatoroki békéig.

A korabeli gömöri viszonyokat a vályi gyülekezet egykori kurátorának, **Forgon Péter**nek tulajdonított emlékirat jellemzi. Egyebek közt ezt írja: „1602: vallásbeli háborúság. 1611: eretneknek Gömörön kikiáltattam, a jászói papokat Mihályfalából jobbágyaimmal kiverettem. Rudolf privilegiuma II. Mátyás királynál életemet megszabadította, újra Egerbe hívtam és pápistának tettem. 1612: ismét kálvinista lettem, a gömöri I. és II. synoduson (= egyházi gyűlés) tisztségemtől meg akartak fosztani, de újra helyretettem. 1619: a vályi templom minden írásokkal megég... a templomot nem engedik újraépíteni. II. Ferdinánd királyhoz személyesen felmentem és esedezésemre fe-

lépítését megnyertem...” 1622-ben így fakad ki: „*Húsz esztendeje mióta a kurátorságot viszem, az Isten mentse meg a pogányt is ily veszedelmes környül állásoktól.*”

Az alkotmány és a vallásszabadság megvédésére Bocskai fegyverbe szólította a nemzetet. Ezzel megkezdődött az idegen uralom elleni szabadságharcok sorozata, amelyhez a hajdúkon és a jobbágyokon kívül hamarosan csatlakozott az elégedetlen városi polgárság, köznemesség, sőt a főnemesség jelentős része is. Elfoglalta Észak-Magyarország legfontosabb városát, Kassát is. Itt rendezte be udvarát. Bocskai kassai udvarában az ország legjelesebb értelmiségi személyiségei éltek: **Rimay János** (titkár) **Káthay Mihály** (kancellár), **Bocatius János** (a fejedelem diplomáciai megbízottja – ma könyvtár viseli a nevét Kassán), **Alvinczi Péter** (prédikátor).

Bár Bocskai hajdúi is sokszor nagy pusztítást vittek végbe, seregét a legtöbb helyen felszabadítóként üdvözlötték. Gömör is sokat szenvedett. Fekvése miatt – limesnek számított – állandó színhelye volt az átvonuló hadaknak, legyenek bár hódítók vagy felszabadítók.

1604 októberében Putnok és Krasznahorka Bocskai mellé áll. Kassa 1604. november 11-én történt meghódítása után pedig egész Gömör vármegye – valláskülönbség nélkül – lelkesedéssel csatlakozik a mozgalomhoz. A prágai császári udvar, megrettenve a felkelés sikerein, Básta György vezetése alatt egy 9 400 gyalogból és 5 000 lovasból álló hadsereget küldött a fölkelés elfojtására. Básta Zólyomból Füleken át Kassára igyekezett.

Bocskai seregének egyik vezére **Németi Balázs**, eredetileg császári zsoldban lévő hajdúkapitány volt, aki társaival együtt esküvel kötelezte magát „*az körösztiánsígnak, s az mi országunknak s ídes hazánkknak, legfőképpen az egy igaz hitnek megoltalmazására*”, valamint „*az nagyságos Bocskai István úrnak minden vitélő dologiban s ez mi ídes hazánkknak megmaradásáért*”. Azaz kettős célt látnak: a nemzeti és felekezeti szabadság kivívását.

1604. november 17-én Bocskai felderítésre küldte Németi Balázst és **Bornemiszt**. Csapatuk 1000-1000 lovasból és gyalogosból állt.

„*Basta alig ért, november 16-án, Fülektől egy mérföldnyire, midőn hírül hozták neki, hogy Osgyánban a felkelők tekintélyes csapata tanyáz. A fővezér azonnal való megadásra szólította fel a felkelőket, de a hajdúk, bár számra nézve sokkal kevesebben (Istvánffi szerint 4 000-en, Kovachich György Márton szerint (Solemia 1827. évf.) pedig csak 1 500-an) voltak, a harcvágytól égvé, tagadólag válaszoltak. Básta erre egész hadseregét Osgyán ellen vezette, s míg a lovasság támadása az elsáncolt hajdúkat ágyúik hátrahagyása mellett kiűzte elsáncolt védelmi helyzetükből s egész Rimaszombatig üldözte őket, addig a gyalogság az osgyáni várat vette ostrom alá. Némethy Balázs hajdúvezér a várbeli 400 hajdúval vitézül védte magát. Mindjárt az első támadásnál Kolonics Ferdinánd*

császári ezredes és Von Der Burk Jakab kapitány súlyosan megsebesültek.

De Básta hadainak nagy száma, másfelől a hajdúk hiányos felszerelése eldöntötte Osgyán sorsát. Némethy előre látván az egyenlőtlen küzdelem végét, midőn november 18-án este már a lóistállók is lángba borultak, elhatározta, hogy 400 emberével áttör a császáriakon; azonban vállalata meghiúsulván, nagy veszteséggel volt kénytelen visszavonulni. Másnap, 18-án, reggel mintegy 50-en újból megkísérelték a kitörést, de mindnyájan elhullottak a császáriak csapásai alatt. A császáriak még aznap délelőtt könnyű szerrel Osgyán birtokába jutottak. A bevonuló császáriak Némethy Balázst, a kit súlyosan sebesülten foglyul ejtettek, Bástához vitték, a ki embertelen módon végeztette ki. (A hajdúvezér meggondolatlanságát, hirtelkenedését a „Hűbele Balázs” jelzős szerkezet őrzi nyelvünkben.) Básta ekkor győzelmese hadával, pusztítva, rabolva vonult keresztül a vármegyén s Kassát vette ostrom alá, de az itt szenvedett kudarc megsemmisüléssel fenyegetvén seregét, csakhamar odébb állott s így Gömör megszabadult pusztító hadától. Básta pusztításai oly viszatetszést keltek még a hű királpártiak közt is, hogy Széchy Tamás, akkori gömöri főispán fia, György szintén Bocskaihoz csatlakozott.”

Németi Balázs vezértársának, **Bornemisszának** az emlékét Felsővályban is őrzi a hagyomány.

Bocskai főserege 1604/1605 fordulóján érkezik Rimaszombatba, Szendrő, Lócse és Jászó irányából. Itt telelnak, majd innen indulnak tovább nyugat felé. Gömör két legnagyobb erősségét, Füleket és Murányt körülzárták ugyan, de elfoglalni nem tudták.

Bocskai serege egyébként a 17. század legjobb, jórészt a Habsburg-udvar által felfegyverzett és kiképzett magyar katonasága volt. 1605 elején Érsekújvár–Léva vonaláig sikerrel hódította a felvidéki várakat és városokat, s az év nyarára elfoglalta a királyi Magyarország döntő részét, majd – a székelyek csatlakozásával – Erdélyt is. Az erdélyi vármegyék és a székelyek Bocskait már 1605. február 21-én Nyárádszeredán, a magyarországi rendek pedig április 20-án Szerencsen Magyarország fejedelmévé kiáltják ki.

1605 októberének végén Bocskai csapatai ismét átvonulnak Gömörön. A fejedelem felmenti Dobsinát a beszállásolási kötelezettség alól. Október 26-án a Sajó mellett, a lénártfalvi táborból ír levelet **III. Zsigmond** lengyel királynak.

Bocskai arra törekedett, hogy a sokat szenvedett országban békét teremtsen, ezért tárgyalásokba bocsátkozott a bécsi császári udvarral. Aláírták a bécsi békét.

Az 1606. június 23-án megkötött bécsi béke biztosította Erdély és a Partium (az erdélyi fejedelemséghez csatolt tiszántúli területek elnevezése) határait, elismerte az országrész politikai önállóságát. Hosszas alkudozások után Bécs a nemeseknek, a városoknak és a végvárok katonáinak az egész ország területén megengedte, hogy tetszésük szerinti vallást kövessenek, azaz legalábbis részben biztosította a protestánsok szabadságát. (A jobbágyi rendre ez nem vonatkozott – itt a „*cuius regio, eius religio*” eleve érvényesült). Biztosította azt is, hogy az

A Bocskai-emlékgyűrű átadása Erdélyi Géza püspöknek Ifj. Bán Zoltán felvétele

országgyűlés ismét nádort választhasson, s a király kötelezte magát arra, hogy a jövőben a nádorral egyetértésben fog helyette kormányozni; a tisztségre csak magyarokat nevez ki.

Bocskai azonban azt is tudta: hiába egyezik ki a Habsburgokkal, ha a török elleni háborúban tovább pusztul az ország. Ezért a bécsi béke előírta, hogy Rudolf kössön békét a törökkel is. A békét meg is kötötték a szultán és a császár megbízottjai, Bocskai közvetítésével (ő írta alá), Komárom közelében, a Zsitva-patak dunai torkolatánál 1606. november 11-én (zsitvatoroki béke).

A békekötések értelmében Gömör vármegye ismét a Királyi Magyarország része lett, Füleket, Ajnácskő és ezeknek tartozékai is felszabadultak a török hódoltság alól.

Bocskai a hajdúk zömét kiemelte a földesúri fennhatóság alól, és közösségi kiváltságokkal, katonáskodási kötelezettséggel letelepítette őket. A kiváltságokat adományozó hajdú szabadságlevelet 1605. december 12-én Korpónán keltezi. Ekkor jöttek létre a mai napig fennálló hajdúvárosok (például Hajdúbozsórmény, Hajdúhadház, Hajdúszoboszló).

Kik is a hajdúk? Felfegyverzett marhahajcsárok voltak. Gömör nem volt ismeretlen a számukra. A nyugat-európai városokba lábba hajtott alföldi marhák kísérei gyakorta áthaladtak erre. Rimaszécs az állatvásárok egyik fontos színhelye volt. Nem véletlen, hogy a Hajdú név ma is él itt.

Bocskai István a béke megkötése után fél év múlva, 1606. december 29-én Kassán – nagy szenvedések közepette – meghalt. (Hívei titkárát, Kátai Mihályt urának megmérgezésével vádolták, s legyilkolták.)

Az alkotmányt és vallásszabadságot biztosító bécsi békét az 1608-ban Pozsonyban megtartott országgyűlésen iktatták törvénybe.

Genfben a reformáció nagy harcosainak emlékművén **Kálvin János** (a svájci reformáció vezéralakja, a református egyház alapítója, 1509–1564) és **Cromwell Olivér** (az angol polgári forradalom vezetője, 1599–1658) mellett ott áll Bocskai Istvánnak, Erdély fejedelmének a szobra is. Annak a Bocskainak az emléke előtt tiszteleg a világ, aki következetesen harcolt a szabad vallásgyakorlásért.

Bocskai István fejedelem uralkodása nevezetes korszaka Magyarország történetének. A bécsi béke olyan vívmány volt, amely megalkotóját történelmünk legnagyobb alakjainak egyikévé avatta. Bocskai István örökségét, politikai végrendeletét utódai az erdélyi fejedelmi székben, **Bethlen Gábor**, I. Rákóczi György, majd **II. Rákóczi Ferenc** vállalták, s részben éppen az 1848/49-es forradalom és szabadságharc teljesítette be.

Halálát megelőzően, 1606. december 17-én Bocskai István elkészítette végrendeletét, amelyben az Erdélyi Fejedelemség politikai helyzetét és feladatait világosan kifejtette: „*Valameddig pedig a Magyar Korona ott fenn nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél leszen, és a Magyar Királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenn tartani, mert nekik is oltalmokra, javokra leszen. Ha pedig Isten azt adná, hogy a Magyar Korona, Magyarországban magyar kézhez kelne egy koronás királyság alá, úgy az erdélyieket is intjük, nem attól elszakadnának,*

vagy abban ellent tartanának, de sőt segélyék tehetségek szerént, és egyenlő értelemben azon Korona alá a régi mód szerint adják magokat.”

Az 1848. március 15-én kitört forradalom egyik vívmánya volt Bocskai végrendeletének végrehajtása, azaz Magyarország és Erdély egyesítése.

Minderre, „*a szent és igaz hit legfőbb oltalmazójára*” és felföldi híveire – hitvalló eleinkre, s nem utolsó sorban a mai alkalomra hivatott emlékeztetni az az emléktábla is, amelyet egyetemes egyházunk és a rimaszombati gyülekezet készítettett.

* Elhangzott a rimaszombati református templomban, 2008. július 6-án.

Az emléktábla felirata:

„*Legyen szabad a lutherana és helvéciái confessio...*”

**Bocskai István fejedelem,
„a szent és igaz hit legfőbb oltalmazója”
és felföldi hívei – hitvalló eleink emlékezetére**

állíttatta a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház
és a rimaszombati gyülekezet 2008. július 6.

Az emléktábla leleplezése • Ifj. Bán Zoltán felvétele

Tartalom

VEZÉRCIKK

Sors bona, nihil aliud? (Kövesdi Károly) 1

LÁSSÁTOK, FELEIM!

Lang László: Gömör és a „nagy” impériumváltás első évei 2
B. Kovács István: „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában...” 12
Kis Domokos Dániel: A Gudrun-ének első fordítója 13
Gaál Lajos: Gömör természeti értékei 31. 17
Kiss László: Palócföld orvosai 3. 20
Móser Zoltán: Hasonlóságok – megfelelések 24

FUTÁRSZALON

„Egy lángot adok, ápolod, add tovább.” Reményik Sándor idézése 29
A fény megálmódói (Balázs Emese) 37
A Gömöri Fotóklub tagjainak fényképei 39

EMLÉKEZETÜNKRE

A hűség faluja 45
Angyal János: Somoskő és Somoskőújfalu hazatért 47
Teleki Pál beszéde 1920. november 13-án 50
1938. november 10. 51

EMBEREK – MŰVEK – ESEMÉNYEK

Szívből gratulálunk Dr. Dénes Györgynek (Gaál Lajos) 56
Bartal Károly Tamás jubileuma (Mihályi Molnár László) 57
Tisztelgés Konesol László előtt (B. Kovács István) 58
Gömöri fohász (vers) 59
A Fábry János Díj kitüntetettjei (Hizsnyan Géza, Bodnár Mónika, Kövesdi Károly) 60
Búcsú Ráczy Győzőtől (Bodnár Mónika) 64
III. Gömöri Országnapok (Kövesdi Károly) 65
Pásztorok áldomása (Badin Ádám) 68
Váratlan fordulat/ok (Danis Tamás) 71
A 2008-as Rovás Alkotótáborról (Kovács Ágnes) 75
„Énekeljete az Úrnak!” (Mihályi Molnár László) 77
Dél-Gömör öröksége (Zsuponyó Ujváry Mária) 80
Nyári rendezvények Nógrádban (Puntigán József) 83
Könyvről-könyvre 86

AGÓRA

B. Kovács István: Boeskaik és Gömör 88

A címlap Kovács Attila Gömöralmagy c. felvételének felhasználásával készült.

A számot a Gömöri Fotóklub tagjainak felvételeivel illusztráljuk

A folyóiratban közölt autorizált írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó és a szerkesztőség értékelését.

Az északi magyar peremvidék fóruma

A lap fővédnöke: Tőzsér Árpád

Főszerkesztő: B. Kovács István

Szerkesztő: Kövesdi Károly

Szerkesztőbizottság:

Beke Zoltán (Rozsnyó)

Bodnár Mónika (Putnok)

Gaál Lajos (Rimaszombat)

Gyetvai Zoltán (Losonc)

Hizsnyan Géza (Rimaszombat)

Kovács Ágnes (Rozsnyó)

B. Kovács István (Rimaszombat) – elnök

Mihályi Molnár László (Szepsi)

Pálkás Tibor (Ipolság)

Puntigán József (Losonc)

Szabóné Bendik Márta (Ipolság)

Képszerkesztő: Kovács Szabolcs

Lapunk az Interneten is olvasható.

Szerkeszti: Gyetvai Zoltán

www.gomororszag.sk

Megjelenik: negyedévenként

Nyilvántartási szám: MK SR 2252/2000 • ISSN 1335-6410

Kiadja a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület

a Patrióta Kiadó (Rimaszombat) által

Felelős kiadó: Dr. Kovács István, elnök

A szerkesztőség címe: Železničiarska 1, 979 01 Rimavská Sobota

Tf.: 0905 846 618;

E-mail: gemamuz@internet.sk

Nyomdai előkészítés: Kovács Szabolcs, Marian Ševčík, Ex-print

Nyomta: Ex-Print, Losonc

ISSN 1335-6410

Ára: 60,- Sk/500,- Ft/1,991Eur

Az átváltási árfolyam: 30,126 SKK/EUR

Előfizethető a szerkesztőség címén.

Vychádza: štvrťročne

Číslo registrácie: MK SR 2252/2000 • ISSN 1335-6410

Vydáva Gemer-malohontský muzeálny spolok v Rimavskej Sobote,

prostredníctvom vydavateľstva Patrióta (Rimavská Sobota)

Adresa redakcie: Železničiarska 1, 979 01 Rimavská Sobota

Tel.: 0905 846 618;

E-mail: gemamuz@internet.sk

Tlačiarenská príprava: Kovács Szabolcs, Marian Ševčík, Ex-print

Tlač: Ex-Print, Lučenec

ISSN 1335-6410

Cena: 60,- Sk/500,- Ft/1,991Eur

Konverzný kurz: 30,126 SKK/EUR

Objednávky na adrese redakcie.